

O'ZBEK TILIDAGI O'XSHATISHLARDA TANA A'ZOLARI: LEKSIK VA MADANIY TAHLIL

Rahmatova Feruza Yarashevna

ToshDO'TAU tayanch doktoranti

rahmatovaferuza56@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14471554>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o'zbek tilida tana a'zolari ishtirokidagi o'xshatishlarni lingvistik va madaniy jihatdan tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada o'xshatishlarning tasviriy imkoniyatlari, ularning madaniyat va xalq ongidagi o'rni, hamda turg'un o'xshatishlarning leksik-semantik xususiyatlari o'rganilgan. Maqsad – tana a'zolari ishtirokidagi o'xshatishlarning tildagi vazifalari va ularning uslubiy xususiyatlarini yoritish. O'zbek tilida tana a'zolari bilan bog'liq o'xshatishlar xalq hayotining aksini topuvchi muhim til birliklaridan biridir. Bu o'xshatishlar xalqning estetik didi, madaniyati, va dunyoqarashi bilan bog'liq bo'lgan qadimiy iboralarni o'zida aks ettiradi.

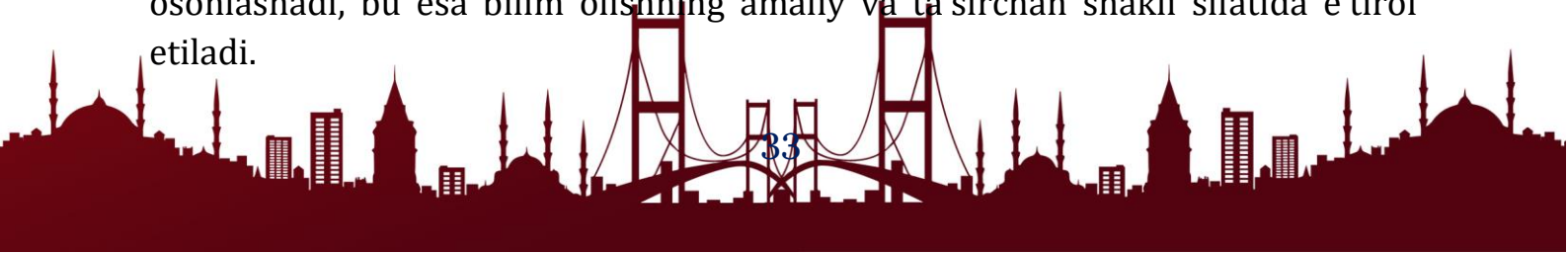
Kalit so'zlar: O'xshatishlar, tana a'zolari, somatic birliklar, turg'un o'xshatishlar, metafora, lingvistik tahlil, madaniyat, semantika.

ANNOTATION

This article is dedicated to the linguistic and cultural analysis of similes involving body parts in the Uzbek language. It explores the illustrative capabilities of similes, their significance in culture and collective consciousness, as well as the lexical-semantic features of fixed similes. The goal is to highlight the functions and stylistic features of similes involving body parts in language. In Uzbek, similes associated with body parts are essential linguistic units reflecting aspects of people's lives. These similes encapsulate ancient expressions linked to the aesthetic sense, culture, and worldview of the Uzbek people.

Keywords: Similes, body parts, somatic units, fixed similes, metaphor, linguistic analysis, culture, semantics.

Insoniyatning olamni bilish va tushunish jarayonida solishtirish va munosiblikni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Bu borada Yoqubbekova shunday ta'kidlaydi: "Hamma narsani qiyoslash orqali bilish mumkin" [Yoqubbekova, 2003: 102]. Haqiqatan ham, o'xshatish va qiyoslash dunyoni anglashning eng qadimiy va samarali usullaridan biri bo'lib, ular inson faoliyatining barcha sohalarida uchraydi. O'xshatish vositasi orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayoni osonlashadi, bu esa bilim olishning amaliy va ta'sirchan shakli sifatida e'tirof etiladi.

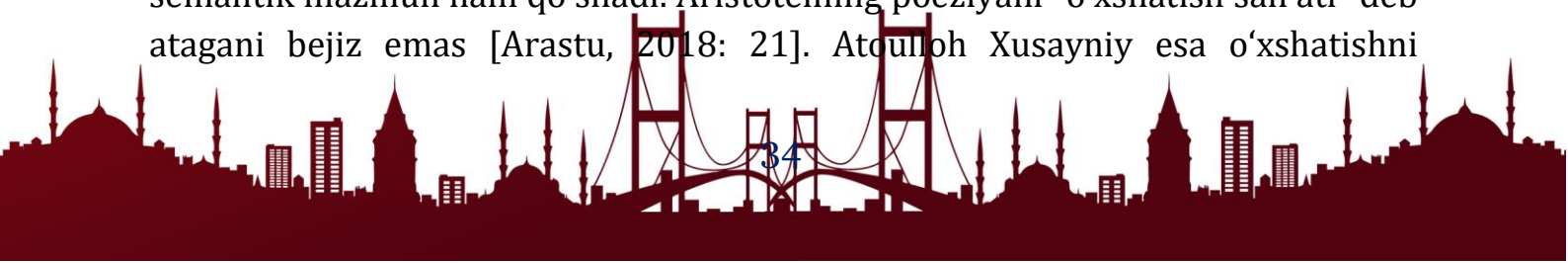
Dunyoni bilishning asosiy yo'nalishlari – mantiqiy va obrazli tafakkur – doimo til bilan chambarchas bog'liq. Til va tafakkur dialektikasi shuni ko'rsatadiki, biri ikkinchisiz mavjud bo'la olmaydi. Tilshunoslik va adabiyotshunoslikda o'xshatish vositalari nafaqat og'zaki, balki yozma nutqda ham tasviriylik va ta'sirchanlikni oshirish uchun qo'llaniladi. Aristotelning fikriga ko'ra, o'xshatish anglashning qadimiy shakllaridan biri sifatida poeziyada alohida o'rin tutadi. U bu san'atni "o'xshatish san'ati" deb ataydi [Yo'ldoshev, 2017: 19]. Aristotelning ta'kidlashicha, inson boshqa mavjudotlardan o'xshatish qobiliyati orqali ajralib turadi va bu qobiliyat zavq olish manbalaridan biri hisoblanadi [Arastu, 2018: 25].

O'zbek tilida uchraydigan turg'un o'xshatishlar xalqning milliy dunyoqarashi, madaniyati va assotsiativ tafakkurini aks ettiradi. V.A. Maslova bu fikrni tasdiqlab, obrazli tafakkur shakllari xalq tilidagi o'xshatishlarda yorqin namoyon bo'lishini ta'kidlaydi [Xudoyberganova, 2015: 94]. D. Xudoyberganova esa xalqning predmet va hodisalarga munosabati o'xshatishlar orqali yuzaga chiqishini qayd etadi. O'zbek tilshunosligida bunday tasviriy vositalar uzoq tarixiy jarayon natijasida turg'unlashgani ta'kidlanadi. Turg'un o'xshatishlar avlodan-avlodga o'tib, xalq orasida sayqallanib, tilda barqaror birliklarga aylangan [Mahmudov, 2017: 167].

N. Mahmudovning fikricha, turg'un o'xshatishlarning ko'p qismi dastlab erkin o'xshatishlar sifatida shakllangan, keyinchalik ommalashib, xalq orasida barqarorlashgan. Bu jarayonda xalqning milliy mentaliteti va madaniyati o'z aksini topgan. Shu sababli barcha erkin o'xshatishlar ham turg'unlik darajasiga ko'tarilavermaydi. O'xshatishning turg'unlashuvi uning tarkibiy unsurlarining tasviriylik, ta'sirchanlik va o'xshatilayotgan predmetni tez tasavvur qildirish qobiliyatiga bog'liq.

O'xshatishlar badiiy matnning estetik jozibadorligini oshiruvchi muhim tasviriy vositalardan biri sifatida qadim zamonlardan beri inson nutqini boyituvchi samarali usul hisoblanadi. Ularning badiiy asardagi asosiy vazifasi obrazlilik va ifodaviylikni ta'minlashdan iboratdir. M.Yoqubbekova o'z tadqiqotlarida o'xshatishlarni tashqi va ichki turlarga ajratib, shaxsning tashqi ko'rinishini tasvirlashga qaratilgan o'xshatishlar haqida shunday deydi: "Tashqi tasvirga ko'ra o'xshatishlar qahramon qiyofasini, uni qurshab turgan narsalarni, shart-sharoitni tashqi ta'sir sezgilari asosida ta'riflaydi" [Yoqubbekova, 2000: 33].

Shu bilan birga, o'xshatishlar matnga nafaqat badiiy-estetik zavq, balki chuqur semantik mazmun ham qo'shadi. Aristotelning poeziyani "o'xshatish san'ati" deb atagani bejiz emas [Arastu, 2018: 21]. Atqulloh Xusayniy esa o'xshatishni

quyidagicha ta'riflaydi: "Tashbeh vasfta bir nimani bir nimaga o'xshatmoqtin iboratdir. Anikim, tashbeh qilurlar mushabbah derlar va anikim, Anga tashbeh qilurlurlar mushabbah bih derlar va ul vasfni vajah-i-shibh (o'xshash tomoni) derlar" [Atoulloh Xusayniy, 1981: 212].

E'tiborli jihati shundaki, har bir erkin o'xshatish turg'un o'xshatishga aylanish imkoniyatiga ega emas. Turg'un o'xshatishga aylanish uchun o'xshatishning asosiy unsurlari – etalon va asos – mazmunan boy, ta'sirchan hamda tez va oson idrok qilinadigan bo'lishi zarur. Inson atrofni anglashda o'ziga tanish bo'lgan tana a'zolari obrazlaridan samarali foydalanadi. Quyida tana a'zolari yordamida shakllangan ba'zi o'xshatishlar va ularning ma'no qirralari tahlil qilinadi.

"Kaftday" o'xshatishining semantik tahlil:

1. "kaftday" (kichkina, mo'jaz)

Misol: "Albert qoynidagi yashirin chontakdan charm ichida avaylab, asralgan kaftday bir rangli surat oldi" (P. Qodirov. *Humoyun va Akbar*).

Tahlil: "Kaftday" so'zi bu yerda kichik, mo'jaz, ammo qimmatbaho yoki muhim narsani ifodalash uchun ishlatilgan. Suratning "kaftday" bo'lishi uning kichik va nozik ekanligini ko'rsatadi. Bu o'xshatish, suratning o'lchamini va uning ehtiyotkorlik bilan asrash zaruratini tasvirlaydi.

2. "kaftday" (kichik, mo'jaz)

Misol: "Odamlar tepaga qarab savol berar, Shayx yonidan kaftday qogoz olib beparvogina pastga tashlar emish" (S. Siyoev. **Yassaviyning songgi safari**).

Tahlil: Bu yerda "kaftday" so'zi, qog'ozning kichik va yengil bo'lishini tasvirlaydi. Odamning beparvoligi va qog'ozni pastga tashlashdagi noziklik, uning kichik va yengil bo'lganini ko'rsatadi. "Kaftday" qog'oz shuningdek, uning beparvoligini va ma'lum darajada ahamiyatsizligini bildiradi.

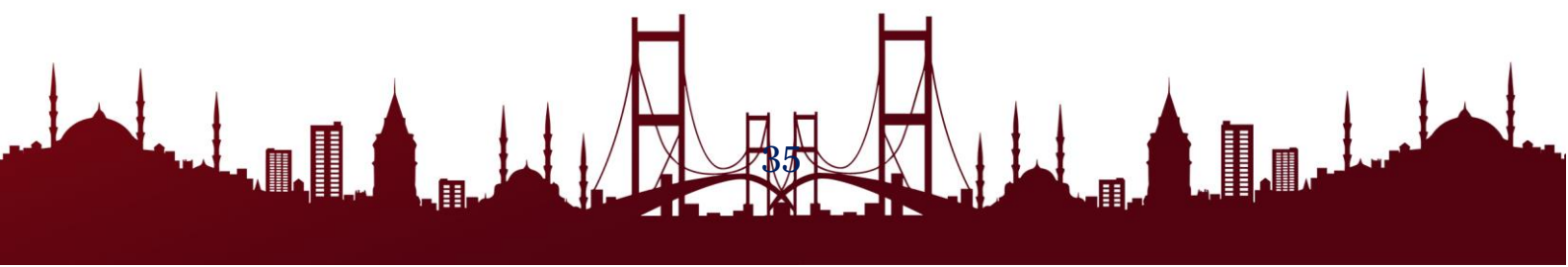
3. "kaftday" (kichik, mo'jaz)

Misol: "Kaftdek telefonni savdogar ishga solishni ham unutmagan edi" (O. Muxtor. *Maydon*).

Tahlil: "Kaftdek" so'zi bu yerda telefonning kichik o'lchamiga ta'rif beradi. Bu yerda telefonning nozik va mayda bo'lishi ta'kidlanmoqda, va savdogarning uning kichik o'lchamiga e'tiborini o'tkazmasdan ishlatishi mumkinligi ifodalanadi.

4. "kaftday" (kichik, mo'jaz)

Misol: "Professor kaftday apparat qopqogini ochib, qulogiga yaqinlashtirdi" (A. Abdullaev. *Dard*).

Tahlil: "Kaftday" so'zi bu yerda apparatning kichikligini ifodalash uchun ishlatilgan. Kichik o'lchamdagi apparatni ishlatishda, "kaftday" bu yerda uning oddiy va qulay shaklini tasvirlaydi.

5. **"kaftday" (kichik, mo'jaz)**

Misol: "Yoldan qaynoq hovur kotarilar, aksiga olib, kaftdek soya joy yoq edi" (O. Hoshimov. *Nimadir bo'ldi*).

Tahlil: "Kaftday" bu yerda "soya" haqida ishlatilgan va soyaning kichik, ozgina joy egallaganligini bildiradi. Bu o'xshatish, soyaning kichik va no'noq joyni qamrab olganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, soyaning yoki o'rtacha kattalikdagi joyning muhimligini ham tushuntiradi.

6. **"kaftday" (kichik, mo'jaz)**

Misol: "Kaftdek hovlisi bor odamning sigir saqlaganini korganman" (Sh. Xolmirzaev. "Ozbek bobo").

Tahlil: "Kaftday" so'zi hovlining kichik, mo'jaz va oddiylikni ta'kidlash uchun ishlatilgan. Bu yerda hovli kichik va oddiy, ammo uni saqlashda noziklik va ehtiyotkorlik keltirilmoqda. Hovlining shakli yoki joyi orqali uning kattaligi va ta'rifi aniq tasvirlanadi.

7. **"kaftday" (tekis, ravon)**

Misol: "Tepalikning orqasida katta, kaftday tekis maydonda qirq-ellik chog'li yosh-yosh yigitchalar" (Oybek. *Navoiy*).

Tahlil: Bu yerda "kaftday" so'zi tekis va ravon maydonni ifodalash uchun ishlatilgan. "Kaftday tekis maydon" ifodasi maydonning toza va hech qanday narsa bilan to'ldirilmaganligini ko'rsatadi. Bu o'xshatish maydonning nozik, toza holatdagi ko'rinishini ifodalashga xizmat qiladi.

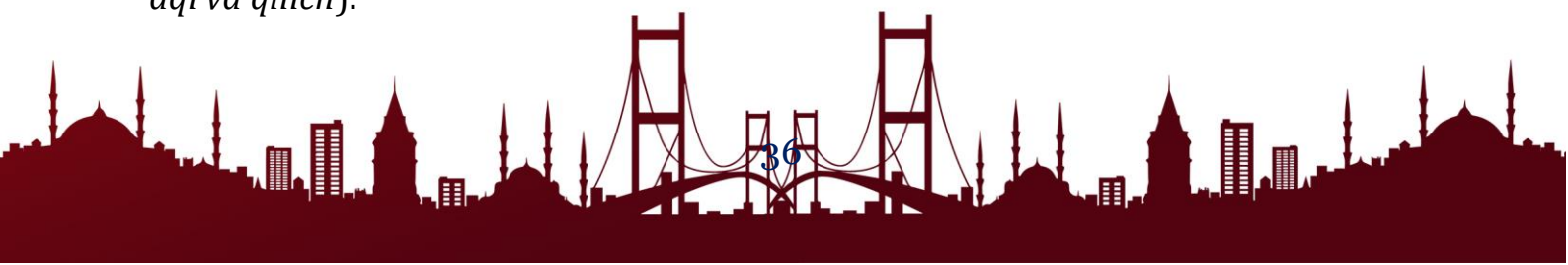
8. **"kaftday" (tekis, ravon)**

Misol: "U kaftday tekis, keng Beruniy kochasiga chiqqanidan keyingina ancha ozini bosdi" (O. Hoshimov. *Nur borki, soya bor*).

Tahlil: "Kaftday" so'zi ko'chaning tekis va ravonligini ta'kidlaydi. Beruniy ko'chasi "kaftday" degan so'z bilan ifodalangan, ya'ni keng va hech qanday to'siqlarsiz, aniq chizikli ekanligi ko'rsatilmoqda. Bu o'xshatish ko'chadagi erkin harakatni va tekisligini tasvirlaydi.

9. **"kaftday" (tekis, ravon)**

Misol: "Ming yillar davomida avlodlarni boqib kelgan kaftdek dalalarga, olisda, quyosh nurida kozni qamashtirib jilvapanayotgan Sayxun daryosiga, unga borib qoshiladigan Turksuv irmog'iga tikilib qoldi" (N. Qobul. *Buyuk Turon amiri yoxud aql va qilich*).

Tahlil: Bu yerda "kaftday" so'zi dalalarning tekis va ravon bo'lganligini bildiradi. "Kaftdek dalalar" ifodasi, keng va hech qanday to'siqsiz bo'lgan yerlarni ta'kidlashga yordam beradi, bu orqali dalalar uzoq masofalarga tarqalgan va tabiiy holatda tasvirlanadi.

10. **"kaftday" (tekis, ravon)**

Misol: "Shu kecha tun qorongisi bilan yol bosib, kun ancha yoyilib qolganida kaftdek tekis bir mavzeda o'rnashgan Somsarak degan ikki yuz uylik kichkina kentga etib kelindi" (X. Sulton. *Boburiynoma*).

Tahlil: "Kaftday" so'zi bu yerda kichik va tekis joyni ifodalash uchun ishlatilgan. "Kaftdek tekis" mavze, u yerda hech qanday beqarorlik yoki narsa yo'qligini ko'rsatadi. Bu yerda, kichik va tekis mavzega etib kelgan kishining to'g'ri va aniq yo'nalishdagi harakatini ta'kidlaydi.

11. **"kaftday" (tekis, ravon)**

Misol: "Ufqlar kaftdek ravon, kok sochgan bor bisotin" (A. Oripov. *Qarshi qoshig'i*).

Tahlil: Bu misolda "kaftday" so'zi ufqlarning ravon va ochiq ko'rinishini ifodalash uchun ishlatilgan. "Kaftdek ravon ufqlar" ifodasi, ufqlarning toza va hech qanday ob-havo to'siqlarsiz ekanligini bildiradi.

Xulosa: "Kaftday" o'xshatishi kichik, mo'jaz yoki tekis va ravon bo'lgan narsalarni tasvirlash uchun ishlatiladi. Bu o'xshatish yordamida narsalarning o'lchami yoki shakli, ularning kichikligi yoki soddaligi haqida ma'lumot beriladi. "Kaftday" so'zi, umumiy holatda narsa yoki joyning kattaligi, shakli yoki ko'rinishini tasvirlashda, noziklik yoki soddalikni ta'kidlaydi.

"Kaftdagiday" o'xshatishining semantik tahlil:

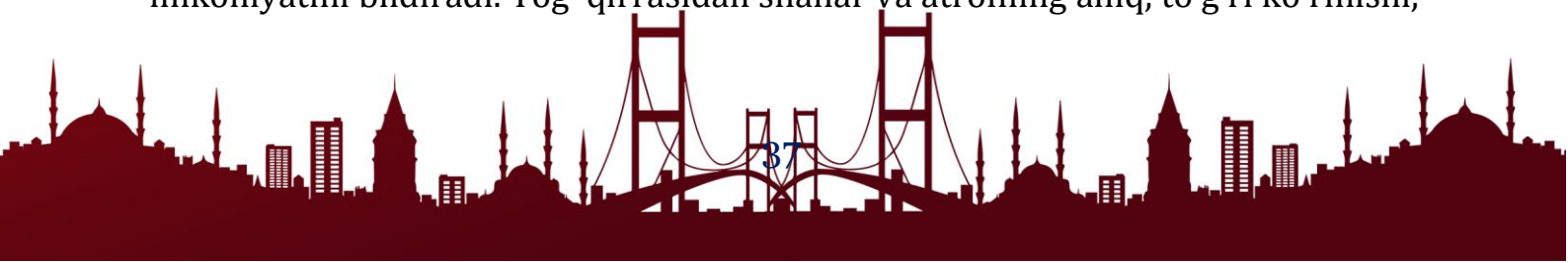
"Kaftdagiday" (yaqqol ko'rinmoq, aniq ko'rinmoq)

1. **Misol:** "Binoning orqa - shimol tomonidagi ayvondan Toshpo'lat Axmad e'zozlagan, avaylagan shaharning asosiy qismi - Buxoro sharqi, shimoli, g'arbi kaftdagiday yaqqol ko'rinib turardi" (Q. Kenja. *Buyuklar izidan*).

Tahlil: Bu yerda "kaftdagiday" so'zi shaharning aniq va ravshan ko'rinishini ta'riflash uchun ishlatilgan. Shaharning barcha qismlari, jumladan shimol va sharq, "kaftdagiday" aniq va to'liq ko'rinadi, bu esa joyning ochiqligini, uning har bir burchagini bemalol ko'rish mumkinligini anglatadi.

2. **Misol:** "Tog' qirrasida turgan hujradan butun O'sh shahri va uning atroflari kaftdagidek aniq ko'rinar edi" (P. Qodirov. *Yulduzli tunlar*).

Tahlil: Bu misolda "kaftdagiday" so'zi shaharning har bir detalini ko'rish imkoniyatini bildiradi. Tog' qirrasidan shahar va atrofning aniq, to'g'ri ko'rinishi,

uning barcha chizgilarini ko'rish mumkinligini ta'kidlaydi. "Kaftdagiday" o'xshatish, aniq va yoritilgan ko'rinishni ifodalash uchun ishlatilgan.

3. **Misol:** "Butun shahar kaftdagidek yaqqol, hatto biroz mung'ayib, hukmga mahtalday bo'lib ko'rinadi" (B. M. Ali. *Ko'kto'nilar*).

Tahlil: Bu misolda "kaftdagiday" so'zi shaharning noaniq va ko'rinishdagi murakkablikni ko'rsatadi. Shaharning "kaftdagiday" yaqqol ko'rinishi, lekin ba'zi bir mayda detallari, masalan, "mung'ayib" holati bilan bog'liq. Bu so'z bir vaqtning o'zida aniqlik va noaniqlikni birlashtiradi.

4. **Misol:** "Bu yerdan dovonning narigi tarafi kaftdagiday ko'rinar ekan" (M. M. Do'st. *Lolazor*).

Tahlil: "Kaftdagiday" so'zi bu yerda dovonning narigi tomonini ravshan va aniq ko'rish mumkinligini bildiradi. Dovonning narigi tarafidagi manzara yoki tasvirning aniqligi, ya'ni ko'rinishi noaniqlikdan holi ekanligi ta'kidlanadi.

5. **Misol:** "Dengiz bo'yida, yuz gaz baland qoyadagi qasrda o'tirgan To'xtamishxonga uzoq-uzoqlar kaftdagidek namoyon edi" (M. Ali. *Ulug' saltanat*).

Tahlil: "Kaftdagiday" so'zi uzoqdan ko'rish mumkin bo'lgan narsalarni ta'riflash uchun ishlatilgan. To'xtamishxonga yaqin joydan uzoqdagi manzara yoki tasvirning aniq va yaqqol bo'lishi, uning ko'rinishi masofadan ham aniqligini ko'rsatadi.

6. **Misol:** "Ettinchi qavatdan tevarak kaftdagidek aniq ko'rinadi" (U. Hamdam. *Sabo va Samandar*).

Tahlil: Bu misolda "kaftdagiday" so'zi, yuqoridan, baland joydan ko'rilgan manzaraning aniq va ravshanligini ifodalash uchun ishlatilgan. Bu o'xshatish manzaraning to'liq, kichik xatoliklardan holi ekanligini ko'rsatadi.

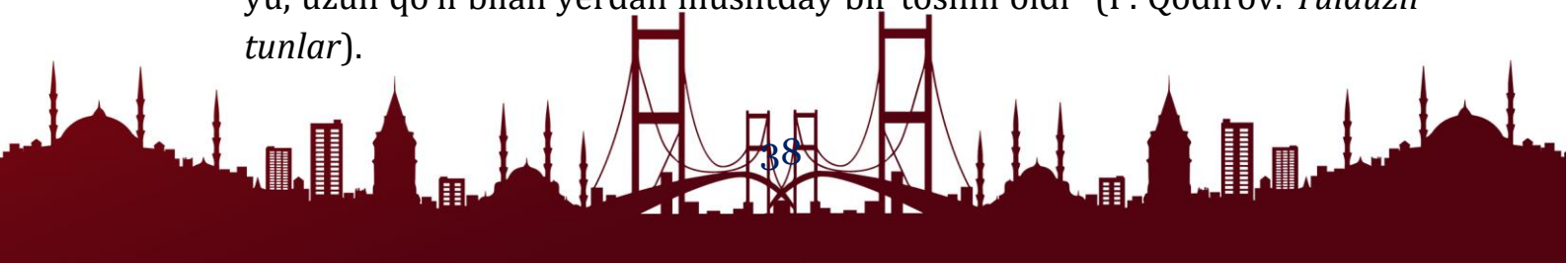
Xulosa: "Kaftdagiday" so'zi ko'pincha biror narsaning yoki manzaraning aniq, ravshan va yaqqol ko'rinishini ta'riflash uchun ishlatiladi. Bu o'xshatish yordamida ob'ekt yoki joyning barcha detallari to'liq va hech qanday noaniqlik yoki yo'qotishlarsiz ko'rsatiladi.

"Kaftdagiday" ko'pincha o'xshatishlarda biror narsa yoki manzaraning shaffofligi va tushunarli bo'lishini bildiradi, bu esa o'sha narsa yoki joyning aniqligini, ko'rinishining yaxshi bo'lishini anglatadi.

"Mushtday" o'xshatishining semantik tahlil:

"Mushtday" (kichkina, ixcham, mayda)

1. **Misol:** "Ahmad Tanbal egar ustidan uloqchilarga o'xshab pastga engashdi-yu, uzun qo'li bilan yerdan mushtday bir toshni oldi" (P. Qodirov. *Yulduzli tunlar*).

Tahlil: Bu misolda "**mushtday**" ifodasi kichik, ixcham, ammo shaklan to'rtburchak yoki dumaloq bo'lgan narsani tasvirlash uchun ishlatilgan. Toshning hajmi yoki shakli haqida tasavvur hosil qiladi. Mushtday toshni olishda kishi tomonidan kichik, ammo qulay bo'lgan ob'ektni anglatadi.

2. **Misol:** "Mushtday qorni bir amallab otdi. Qor tegmay o'tib ketdi" (N. Eshonqul. *Urush odamlari*).

Tahlil: Bu yerda "**mushtday qorn**" ifodasi kichik va ixcham, ammo to'liq yoki jismoniy jihatdan o'zgarishga moyil bir shaklni bildiradi. "Mushtday" bu yerda fizikaning kichik va muayyan bir qismini, masalan, yirik bo'lmagan, ammo kuchli bo'lgan shaklni tasvirlaydi.

3. **Misol:** "Piyolamga mushtdek novvot solib choy quyib berdi" (O'. Hoshimov. *Dunyoning ishlari*).

Tahlil: "**Mushtdek novvot**" ifodasi novvotning kichik va ixcham, ammo to'liq va oz bo'lgan shaklini anglatadi. Novvot yoki boshqa ob'ektlarning kichikligi, qisqarishi haqida so'z boradi. Bunda "mushtday" ifodasi biror narsaning ixcham, ammo aniq hajmini anglatadi.

4. **Misol:** "Yo, yetti iqlim egasi! Mushtdek yurak porasiga butkul olam ilmini jam qilibsanim, darhaqiqat, qudratingning chegarasi yo'q!" (S. Siyoev. *Yassaviyning so'nggi safari*).

Tahlil: "**Mushtdek yurak**" ifodasi kichik, ammo kuchli va qadrli bir yurakni ta'riflash uchun ishlatilgan. Bu yerda "mushtday" kishi yoki hayvonning kuchli, ammo kichik va ixcham bo'lgan yurakning ramzi sifatida ishlatilgan.

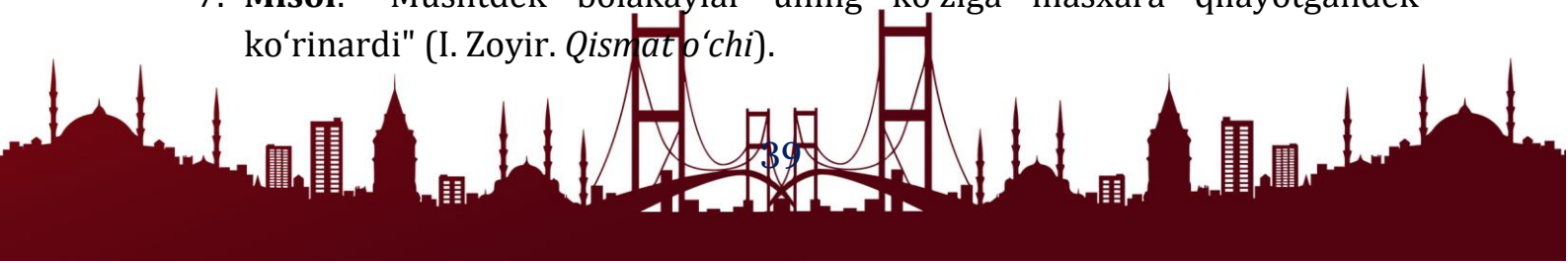
5. **Misol:** "Boshqalarning karami mushtdek bo'lgunga qadar, bularniki choynakdek bo'lib «qaynab ketadi»" (O'. Hoshimov. *Tushda kechgan umrlar*).

Tahlil: "**Mushtdek**" ifodasi bu yerda harakatning yoki qarashning kichik, ammo tez amalga oshadigan va tez o'zgaradigan shaklini ifodalaydi. Boshqalarning karami, ya'ni muammolar yoki burilishlar mushtday tezlikda yuz beradi, bu yerda "**musht**" iborasi tez va kichik bo'ladigan jarayonni anglatadi.

6. **Misol:** "Bu yigitning mushtdek yuragini qoyadek dard bosib turganini Zelixonning sinchkov nigohi ilg'adi" (T. Malik. *Shaytanat*).

Tahlil: "**Mushtdek yurak**" ifodasi qisqacha, ixcham, ammo kuchli his-tuyg'ularni anglatadi. Bu yerda "**musht**" ifodasi, ehtimol, kuchli, ammo kichik shakldagi yurakni tasvirlash uchun ishlatilgan, bu esa odamning ichki holatini ifodalaydi.

7. **Misol:** "Mushtdek bolakaylar uning ko'ziga masxara qilayotgandek ko'rinardi" (I. Zoyir. *Qismat o'chi*).

Tahlil: "**Mushtdek bolakaylar**" ifodasi kichik, ixcham va yosh bolalar haqida so'z yuritadi. Bu yerda bolalar tasvirlanayotgan paytda ularning kichikligi, maydaligi ta'riflanmoqda.

8. **Misol:** "Bu uch kun ilgari yo'lakdan palataga olingan o'sha mushtdekkinaga gavnali chol edi" (B. Hoshimov. *Dunyoning ishlari*).

Tahlil: "**Mushtdek gavda**" ifodasi kichik, ammo ixcham va bo'shab qolgan jismoniy holatni tasvirlaydi. Cholning jismi avvalgidan kichrayib, mushtday bo'lishi uning kichrayganligini bildiradi.

9. **Misol:** "Chet eldan qaytgach, uni ko'rib qoldim: shunday savlat, shunday shavkat egasi mushtday bo'lib qolibdi" (N. Eshonqul. *Qora kitob*).

Tahlil: "**Mushtday bo'lib qolibdi**" ifodasi jismoniy holatdagi o'zgarishni bildiradi. Shaxsning avvalgidan kichraygan yoki mayda shakldagi holatini ifodalashda ishlatilgan.

10. **Misol:** "Xurshida ishdan kelsa, Poshsha xola ayvon o'rtasida cho'kkalab olgancho ko'rpa qavib o'tiribdi. Enkayib olgani uchunmi, mushtdek gavnasi yanayam kichrayib qolganiga o'xshaydi" (O. Hoshimov. *Umr savdosi*).

Tahlil: "**Mushtdek gavda**" ifodasi odamning kichrayib qolgan yoki mayda bo'lgan jismoniy holatini ifodalaydi. "Mushtday" bu yerda gavnaning qisqarishi yoki kichrayishini bildiradi.

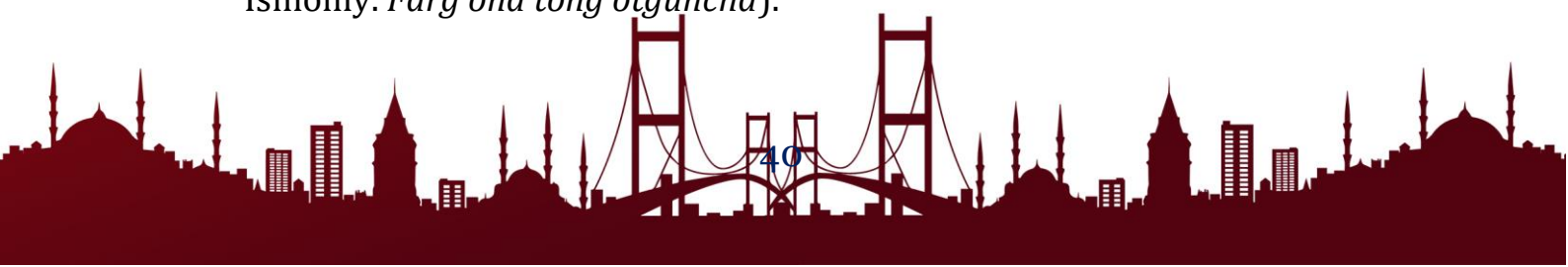
Xulosa: "**Mushtday**" ifodasi kichik, ixcham, mayda yoki kuchsiz holatni anglatadi. Bu shaklan yumaloq yoki mayda narsalar, shuningdek, kichik yosh bola yoki ozib kichraygan jussalar haqida ishlatiladi. Misollarda "**mushtday**" ifodasi jismoniy jihatdan kichik, ammo ichki kuchi yoki muhimligi bilan ajralib turadigan narsalarni, odamlarni, holatlarni ta'riflashda ishlatilgan.

"Mushtumday" o'xshatishining semantik tahlil:

"Mushtumday" (Aynan mushtday)

"**Mushtumday**" ifodasi, "**mushtday**" so'zining kuchaytirilgan shakli sifatida ishlatiladi. Bu holatda, ifoda biror narsaning yaxlit va aniq, aynan musht shaklida yoki uning kattaligi, ixchamligi bilan ta'riflanishini bildiradi. Yani, "**mushtumday**" o'zida mushtday ifodasining kuchliroq, barqarorroq yoki mustahkam shaklini o'z ichiga oladi. Bu so'z ko'proq narsaning yaxlit yoki mustahkamligini, uni ikki yoki ko'p joyga ajratmaslikni bildiradi.

1. **Misol:** "Suv ham chiqar-u, lekin o'sha mingboshi bilan Sodiq aminlar mushtumday toshni bir yerdan ikkinchi yerga jildirib qo'yishmas" (M. Ismoilov. *Farg'ona tong otguncha*).

Tahlil: Bu yerda "**mushtumday tosh**" ifodasi toshning kattaligini, kuchini va qattiqligini ta'riflash uchun ishlatilgan. "**Mushtumday**" bu yerda toshning yaxlit, butun va mustahkam bo'lishi haqida so'z boradi. Toshning kattaligi mushtning o'lchamiga nisbatan kuchliroq, ammo hali ham o'sha «mushtday» ixchamlikni anglatadi.

2. **Misol:** "Ishlar besh og'ayni, - dedi u bu chapani so'zini mushtumdek o'g'li tushunadigandek, - ha, ishlar besh" (M. Ismoiliy. *Farg'ona tong otguncha*).

Tahlil: "**Mushtumdek o'g'li**" ifodasi, o'g'lining aniq, turg'un va mustahkam ruhiy holatini anglatadi. Bu yerda o'g'ilning fikrlari va tushunchalari aniq va ma'lum, aynan mushtumday shaklga o'xshash tarzda tushuniladi. "Mushtumday" ifodasi bu holatda kattalik va yaxlitlikni bildiradi.

3. **Misol:** "«Ko'zlarini tuz tutdi» degan gapning ma'nosi shu ekan-da», deya ko'nglidan o'tkazdi Bobur va oyog'i ostidan mushtumdek bir chag'ir tosh olib, suvga irg'itdi" (X. Sulton. *Boburiynoma*).

Tahlil: Bu yerda "**mushtumdek bir chag'ir tosh**" ifodasi toshning aniqligini, shuningdek, uning mustahkamligini bildiradi. Toshning mustahkam va kattaligini ta'riflashda "mushtumday" so'zi aynan kuchaytirilgan holatda ishlatilgan, bu esa uning kichik emas, balki mustahkam va qat'iy bo'lishini anglatadi.

4. **Misol:** "Mushtumdek tosh dumalab-dumalab, ko'm-ko'k archa tanasiga urilib to'xtadi" (O'. Umarbekov. *Oqsoqol*).

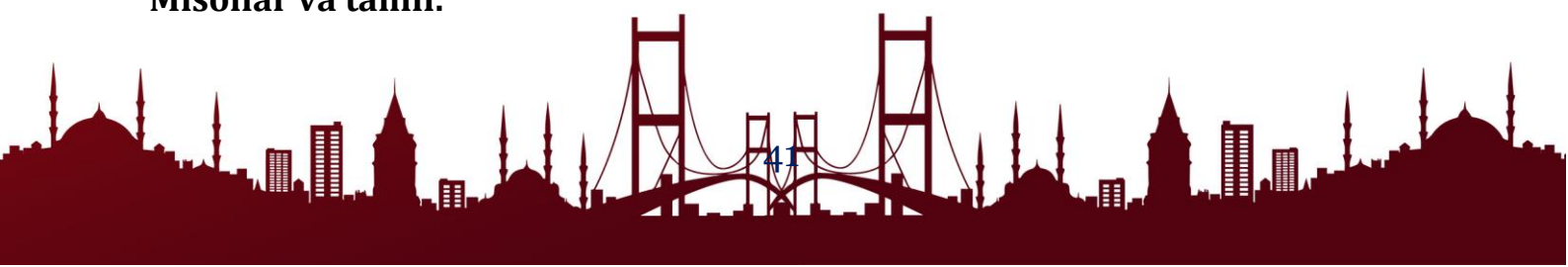
Tahlil: "**Mushtumdek tosh**" ifodasi toshning katta, ixcham va kuchli holatini ifodalaydi. "**Mushtumday**" so'zi toshning faqat kichikligini emas, balki uning kuchi va mustahkamligini ham ta'riflaydi.

Xulosa: "Mushtumday" ifodasi "mushtday" so'zining kuchaytirilgan shakli bo'lib, narsaning mustahkamligini, kattaligini yoki to'liq bo'lishini anglatadi. "Mushtumday" o'zida yaxlit va kuchli narsa tasvirlaydi. Bu so'z aynan kichik yoki ixcham bo'lishi mumkin bo'lgan narsalarni kuchaytirilgan shaklda ta'riflash uchun ishlatiladi.

"Besh qo'lday" o'xshatishining semantik tahlil

"Besh qo'lday" iborasi mukammal va to'liq bilish, har taraflama ayon bo'lish, ya'ni narsa yoki holatni juda yaxshi va aniq tushunish yoki bilishni ifodalaydi. Bu ifoda biror narsaning mutlaq darajada tushunilganligini, noaniqlik yoki shubha yo'qligini ta'kidlaydi. Odatda, muayyan tajriba, bilim yoki ma'lumot to'plangan holda ishlatiladi.

Misollar va tahlil:

1. **Misol:** "Robotlarning qanday qoyilmaqom ishlar qilayotgani, oyga necha marta sun'iy yoldosh uchirilganini besh qolday bilaman" (A. Kochimov, "Qayta tugilgan bola").

Tahlil: Bu yerda "**besh qo'lday**" iborasi, muallifning robotlar va sun'iy yo'ldoshlar haqidagi ma'lumotlarni mukammal, to'liq va aniq bilishini ta'riflaydi. U bu narsalarni juda yaxshi va aniq biladi.

2. **Misol:** "Kinoning ipidan ignasigacha besh qolday bilgan odam qanday qilib bu gapni aytgan, hayransan kishi" (X. Dostmuhammad. *Kino - orzular ekrani*).

Tahlil: "**Besh qo'lday bilgan odam**" ifodasi, odamning kinoni juda mukammal, detallarga qadar bilishini bildiradi. Kinoning barcha jihatlarini, har bir kichik nuqtasini aniq tushunish ta'riflanadi.

3. **Misol:** "Shu sababdan haligi otaxonlardan biri - Umarqul otaning hayoti ham hammaga besh qo'lday ma'lum" (O. Muxtor. *Egilgan bosh*).

Tahlil: Bu yerda "**besh qo'lday ma'lum**" ifodasi, Umarqul otaning hayoti haqida har bir kishi to'liq va aniq bilishini anglatadi. U haqidagi ma'lumotlar ochiq va ayon, har bir kishi uchun tushunarli.

4. **Misol:** "Toqqiz yil arava haydadim. Dehqonobod, Shahrisabz, Kitob yollari menga besh qo'lday tanish" (N. Eshonqul. *Urush odamlari*).

Tahlil: Bu iborada "**besh qo'lday tanish**" iborasi shaxsning biror joyni juda yaxshi bilishini anglatadi. Muallif Dehqonobod, Shahrisabz va Kitob yo'llarini mukammal darajada tanishligini va har bir burchagini bilishini ta'riflaydi.

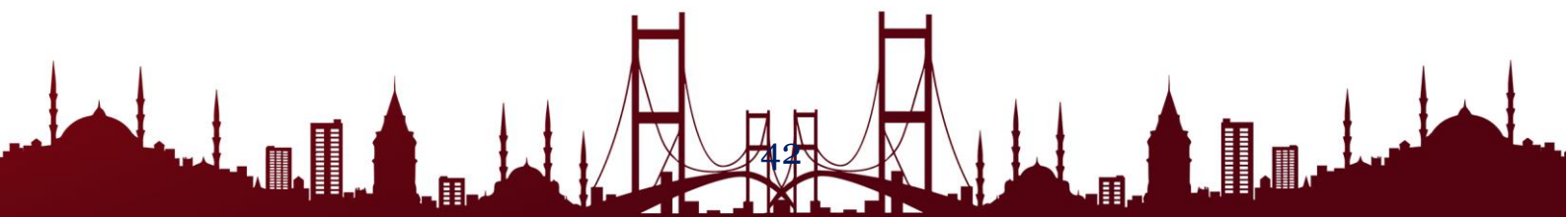
5. **Misol:** "Bu yogi endi bari besh qoldek ayon bo'lib qoladi" (E. A' zam. *Shovqin*).

Tahlil: Bu yerda "**besh qoldek ayon bolib qoladi**" iborasi, biror narsaning yoki voqeaning to'liq va aniq tushunilishini ifodalaydi. Hech qanday noaniqlik yo'q, hamma narsa ayon bo'ladi.

6. **Misol:** "Ayni ehtimol borday edi. Borday, deb aytmoq ne, ayni ehtimol besh qolday ayon edi" (M. M. Dost. *Lolazor*).

Tahlil: Bu misolda "**besh qo'lday ayon edi**" iborasi ehtimolning to'liq va aniq bo'lishini tasvirlaydi. Har bir imkoniyat va holat aniq va ravshan bo'lganini bildiradi.

7. **Misol:** "Karimjon Rahimjon ogli qush tilini tushungandek bog boqishni, dov-daraxtlarni parvarish qilishni besh qoldek bilardi" (N. Rahimjonov. *Ijodkor shaxsi va badiiy asar biografiyasi*).

Tahlil: "Besh qo`ldek bilardi" iborasi, Karimjon Rahimjonning bog`chilik va daraxt parvarishi bo`yicha bilimlari mukammal va to`liq ekanligini bildiradi. U barcha jihatlarini yaxshi biladi.

Xulosa:

"Besh qo`lday" iborasi, biror narsani yoki holatni mukammal darajada bilishni, tushunishni anglatadi. Bu ifoda orqali biror kishi yoki narsa haqida bilimingizning to`liq va aniq ekanligi ta`kidlanadi. Bu ibora, ayniqsa, tajriba yoki ma`lumot to`plangan holatlarda qo`llanadi.

O`xshatishlar badiiy matnda milliy koloritni namoyon etuvchi, tasviriylikni kuchaytiruvchi, qisqalik va ta`sirchanlikka erishuvchi muhim vosita sanaladi. Ular orqali yozuvchi o`z asarlarida o`quvchini chuqur estetik his-tuyg`ularga oshno etadi. Turg`un o`xshatishlarning badiiy matnda to`g`ri qo`llanishi esa nafaqat mazmunni boyitadi, balki o`quvchining mazkur matnni yanada yaxshiroq tushunishiga xizmat qiladi. O`zbek tilidagi tana a`zolari ishtirokidagi o`xshatishlar xalqning tarixiy va madaniy tajribasini aks ettiradi. Ular tilning uslubiy boyligini ko`rsatish bilan birga, xalqning madaniy xotirasini saqlovchi vositalardan biridir. O`xshatishlar milliy tafakkurning bir qismi bo`lib, ularni tahlil qilish orqali tilning madaniyat va ong bilan bog`liqligini o`rganish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Arastu. "Axloqi Kabir" – Toshkent: O`zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018.
- 2.Atoullloh Husayniy. "Badoyi`u-s-sanoyi". – Toshkent, G. G`ulom nomidagi adabiyot va san`at, 1981.
- 3.Usmonov F.F. "O`zbek tilidagi o`xshatishlarning lingvomadaniy tadqiqi": Filol. fan. bo`yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Toshkent, 2017.
- 4.Yo`ldoshev M. "Badiiy matn lingvopoetikasi" – Toshkent, O`zbekiston, 2019.
- 5.Yoqubbekova M. "O`zbek xalq qo`shiqlarida o`xshatish": Monografiya. – Toshkent, 2003.
- 6.Yoqubbekova M. "O`zbek xalq qo`shiqlarida o`xshatishlarning tabiati haqida" // O`zbek tili va adabiyoti, – Toshkent, 2000, №6.
- 7.Mahmudov N. "O`xshatishlar va milliy nigoh" // Til tilsimi tadqiqi. – Toshkent, Mumtoz so`z, 2017.
- 8.Usmonov F.F. "O`zbek tilidagi o`xshatishlarning lingvomadaniy tadqiqi": Filol. fan. bo`yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Toshkent, 2017.
- 9.Xudoyberganova D. "O`zbek tilidagi badiiy matnlarning antropotsentrik talqini": Filol. fan. doktori ... diss. – Toshkent, 2015

